

Foot Operasyonu: Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği Arasında Yaşanan Bir Casusluk Krizinin Analizi

İbrahim Çağrı ERKUL*

ÖZ

Diplomaside yaşanan gelişmelere paralel olarak diplomatik ayrıcalıkların ve dokunulmazlığın uluslararası anlamda garanti altına alınması, casusluk faaliyetlerinin diplomatik misyon mensupları tarafından yapılmasını yaygın bir uygulama haline getirmiştir. Bu uygulama, Soğuk Savaş gerçekliği içerisinde aktörlerin casusluk faaliyetlerini gerçekleştirmelerinde diplomatik ayrıcalıklar ve dokunulmazlığı önemli birer araç olarak kullanmalarıyla pekişmiştir. Sovyetler Birliği, sahip olduğu geniş diplomatik temsil yeteneği ve istihbarat servisleriyle bu aracı en iyi kullanan aktörlerden biri olmuştur. Birleşik Krallık ise casusluk faaliyetleri bağlamında, Sovyetler Birliği'nin büyük başarılar elde ettiği bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Birleşik Krallık'ta Sovyetler Birliği adına casusluk faaliyeti yaptığından şüphelenilen toplam 105 diplomatın Edward Heath'in başbakanlığı döneminde istenmeyen kişi ilan edilerek sınır dışı edilmesi hadisesi olan 24 Eylül 1971 tarihli Foot Operasyonu'nu nedenleri ve sonuçlarıyla ortaya koymayı amaçlayan bu makale, aynı zamanda casusluk faaliyetlerinin niçin diplomatik dokunulmazlık altında yapıldığını da gerektirmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin diplomatik dokunulmazlık altında gerçekleştirdiği casusluk faaliyetlerine verilmiş en önemli cevaplardan biri olarak kabul edilebilecek Foot Operasyonu, Birleşik Krallık'ı Sovyetler Birliği'nin casusluk faaliyetleri açısından zor bir hedefe dönüştürmüştür. Foot Operasyonu aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin casusluk faaliyetlerinden mustarip olan diğer aktörlere örnek teşkil etmesi sebebiyle de kıymetlidir. Foot Operasyonu'nun Soğuk Savaş'ta yaşanan yumuşama dönemi üzerinde gerçek bir etki yaptığı ve bu yönüyle Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık ile ikili ilişkilerinin ötesinde bir sonuç ortaya çıkardığı da dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Foot Operasyonu, Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, Casusluk, Diplomatik Dokunulmazlık.

Operation Foot: Analysis of an Espionage Crisis Between The United Kingdom and The Soviet Union

ABSTRACT

In parallel with the development of diplomacy, diplomatic privileges and immunities have been guaranteed internationally. This has made it a common practice for espionage activities to be carried out by people with diplomatic immunity. This practice was reinforced in the Cold War when actors used diplomatic privileges and immunity as important tools in carrying out their espionage activities. With its wide diplomatic representation ability and intelligence services, the Soviet Union was one of the actors that used this tool best, the United Kingdom (UK), on the other hand, has been evaluated as a country where the Soviet Union achieved great success in the context of espionage activities. This article aims to reveal the causes and consequences of Operation Foot, dated 24 September 1971, which was the expulsion of 105 diplomats in the UK who were suspected of spying on behalf of the Soviet Union, during the premiership of Edward Heath. This article also tries to justify why people with diplomatic immunity carry out espionage activities. Operation Foot, which can be considered one of the most critical responses to the espionage activities carried out by the Soviet Union under diplomatic immunity, also made the UK a difficult target in terms of the Soviet Union's espionage activities. This operation is also valuable because it sets an example for other actors who suffered from the espionage activities of the Soviet Union. It should also be taken into account that Operation Foot had a real impact on the period of détente in the Cold War, and in this respect, it had a result beyond the bilateral relations of the Soviet Union with the UK.

Keywords: Operation Foot, United Kingdom, Soviet Union, Espionage, Diplomatic Immunity.

1. Giriş

Soğuk Savaş döneminde diplomatik personellerin sınır dışı edilmesiyle meydana gelen krizler yakın dönemde önce 2018'de eski Rus Ajan Sergei Skripal ile kızına yönelik suikast girişimiyle karşımıza

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye, Türkiye/
Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye, ibrahimcagrierkul@osmaniye.edu.tr
Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 15.04.2024-02.08.2024

Citation/Atf: Erkul, İ. Ç. (2024). Foot operasyonu: Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan bir casusluk krizinin analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 88-101. <https://doi.org/10.52642/susbed.1468309>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

çıkmasıdır.¹ Akabinde ise 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmek için başlattığı savaş sonrasında, çok sayıda devletin yüzlerce Rus diplomatı sınır dışı etmesi konuyu yeniden uluslararası ilişkilerin gündemine taşımıştır. Soğuk Savaş döneminde aktörler sıklıkla casusluk faaliyetlerinden şüphelendikleri diplomatları sınır dışı etme yoluna gitseler de sayılar yıllık bazda görece düşük kalmıştır. Foot Operasyonu'nu bu noktada farklı kılan hususlardan biri de sınır dışı edilen kişi sayısına ilişkindir. Foot Operasyonu 24 Eylül 1971'de Birleşik Krallık'ın Sovyetler Birliği'nin diplomatik misyon mensubu olan 90 personeline, casusluk faaliyeti yürüttükleri gerekçesiyle ülkesinden ayrılması için iki hafta süre vermesi ve 24 Eylül 1971 itibarıyla Sovyetler Birliği'nde izinli olan 15 diplomatın da Birleşik Krallık'a dönmelerine izin vermemesi hadisesidir. 105 diplomatik personeli kapsamaması nedeniyle, Soğuk Savaş döneminin en büyük sınır dışı etme² operasyonu olan Foot Operasyonu, sebep ve sonuçları bağlamında hem Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği ilişkilerine gerçek bir etkide bulunmuş hem de Soğuk Savaş üzerinde yansımaları olmuştur.

Özellikle sürekli diplomasiye geçilmesini takip eden dönemde diplomatların sahip oldukları ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklara yönelik uluslararası antlaşmalarla elde ettikleri garantiler, casusluk faaliyetleri için diplomatik misyon mensuplarının kullanılmasını yaygın bir uygulama haline getirmiştir. Diplomatların casusluk faaliyetlerine dahil olmaları durumunda devletlerin bu faaliyetlere katılan diplomatik personele yönelik yapabileceği tek müeyyidenin ilgili kişilerin istenmeyen kişi (persona non grata) ilan edilmesiyle sınırlı olması, bahsi geçen uygulamanın en önemli sebebi olarak değerlendirilebilir.

Sovyetler Birliği'nin özellikle 1960'lı yıllarla birlikte Birleşik Krallık'taki diplomatik dokunulmazlığa sahip casuslarının sayısını arttırması, bu kişilerin Birleşik Krallık'ın iç istihbaratından sorumlu teşkilatı olan MI5 tarafından takip edilmesini imkânsız bir noktaya getirmiştir. Buna ek olarak makalede detaylı bir biçimde ele alınan eski KGB³ ajanı⁴ Oleg Lyalin'in verdiği bilgiler, Birleşik Krallık'a bu operasyonu uygulamaya koymaktan başka bir şans bırakmamıştır. Böylece Birleşik Krallık Soğuk Savaş döneminin tek seferde gerçekleştirilen en büyük sınır dışı etme operasyonu olan Foot'u riskler ve belirsizlikler barındırmasına rağmen gerçekleştirmiştir. Foot Operasyonu, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkileri ilgilendirdiği kadar, Soğuk Savaş'ın geneline etki ettiği için de ayrıca önemsenmelidir. Makalede ele alındığı şekliyle bu operasyon, Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık'taki casusluk faaliyetlerinin önüne geçilmesi için gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Operasyon sonrasında MI5 görevini yapmaya başlamış ve Sovyetler Birliği için Birleşik Krallık casusluk faaliyetlerinin yürütülmesi için zor bir hedef haline gelmiştir.

Bu konu Türkçe literatürde akademik olarak ilgi görmemiş olsa da o dönem yaşananlara ilişkin bazı haberler medyada kısaca yer almıştır. Örneğin Milliyet Gazetesi Sovyet personelin sınır dışı edilmesini kısaca haberleştirmiş ve ilgili haberlerde operasyon için "asrın en büyük casusluk olayı", "diplomasi tarihinin en büyük skandalı" ifadeleri kullanılmıştır (Milliyet, 1971a, s. 1; Milliyet, 1971b, s. 1). Akademik çalışmalar incelendiğinde ise bu konunun ele alınmadığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu noktada makalenin ortaya çıkışını sağlayan motivasyon, bu önemli olayla ilgili Türkçe literatüre küçük de olsa bir katkı sunma çabasıyla ilişkilidir.

¹ 2018 Mart ayında Eski Rus Ajan Sergei Skripal ve kızına karşı Salisbury'de sinir gazıyla gerçekleştirilen suikast girişiminin ardından, Birleşik Krallık yaşananlardan Rusya'yı sorumlu tutmuştur. Ortaya çıkan kriz, Birleşik Krallık'ın çok sayıda Rus diplomatı sınır dışı etmesi ve Rusya'nın benzer şekilde buna misilleme yapmasıyla derinleşmiştir. Birleşik Krallık'a destek vermek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ve Avrupa'daki bazı devletlerin de çok sayıda Rus diplomatı sınır dışı ettiği belirtilmelidir (Erkul, 2021, ss. 167-170).

² Bu diplomatların sınır dışı edilmeleri, Sovyetler Birliği'nin diplomatik misyonunda görev alan diplomatların istenmeyen kişi ilan edilmelerinin bir sonucudur. Bu bağlamda makalede, sınır dışı ifadesinin yerine istenmeyen kişi ilan edilmeleri ifadesinin kullanılması mümkün olsa da bu konuyla ilgili İngilizce literatür dikkate alındığında sınır dışı etme, kovma ve çıkarma anlamlarına gelen "expelled ve expulsion" kelimelerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle makalede de ağırlıklı olarak sınır dışı kelimesinin kullanıldığı belirtilmelidir.

³ KGB Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti'nin kısaltması olarak kullanılır ve Türkçe'deki karşılığı Devlet Güvenlik Komitesi'dir.

⁴ Türkçe literatürde yaygın olarak ajan ve casus kelimeleri birbirinin yerine kullanılsa da Lyalin örneğinde de görüleceği üzere ajanlar bir istihbarat teşkilatının üyesi olarak görev alan kişilerdir. Ajanlar yalnızca istihbarat toplamazlar, casusluk faaliyetleri ve gizli operasyonlar dahil olmak üzere birçok görevi yerine getirebilirler. Casuslar ise bir aktörün amaçlarını yerine getirmek için gizli olarak bilgi toplayan ve bunları iletenlere denir. Bu bağlamda doğrudan bir istihbarat teşkilatında görev almaları mümkün olduğu gibi bir istihbarat teşkilatı için çalışmaları da mümkündür.

24 Eylül 1971 tarihli Foot Operasyonu'nu çok yönlü olarak ele almayı amaçlayan bu makale, giriş ve sonuç bölümü dışında üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak diplomatik ayrıcalıklar ve dokunulmazlıkların niçin casusluk faaliyetleri için önemli bir güvence olduğu konusuna değinilmiş ve Foot Operasyonu öncesinde Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği ilişkileri casusluk temelinde kısaca ele alınmıştır. Sonrasında Foot Operasyonu'nun nedenleri ve Birleşik Krallık'ın bu operasyonu nasıl gerçekleştirdiği incelenmiştir. Son olarak ise operasyonun sonuçları Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin ötesinde, Soğuk Savaş da içerecek şekilde değerlendirilmiştir.

2. Diplomatik Dokunulmazlık ve Casusluk Temelinde Sovyetler Birliği-Birleşik Krallık İlişkileri

Diplomasi tarihi incelendiğinde geçici (ad-hoc) diplomasi görevinde bulunan elçilerin, yalnızca görevlerini yapmaları sebebiyle hayatlarının tehlike altında olduğu bir gerçektir. Türkçe'deki "elçiye zeval olmaz", Latince "ne nuntium necare" ve İngilizce'deki "dont kill the messenger" sözleri bu temelde değerlendirildiğinde, elçilerin hayatlarının tehlike altında olduğu daha net anlaşılacaktır. Bunun yanında elçilerin buldukları devletlerde kendilerine güven duyulmaması sebebiyle görevlerini yapmakta zorlandıkları da belirtilmelidir.

Sürekli diplomasiye yeni geçildiği dönemlerde ise elçilere birer casus gözüyle bakılmaya başlanmıştır (Nicolson, 1954, s. 30'dan aktaran Tuncer, 2005, s. 28). Avrupa devletleri arasında sürekli diplomasinin yaygınlaşmasına paralel olarak büyükelçilere cezai yargı yetkisinden muafiyet sağlanmaya da başlanmıştır. Devam eden süreç içerisinde Avrupa devletleri, özellikle on sekizinci yüzyılda diplomatların ayrıcalıkları ve dokunulmazlıklarına ilişkin hukuki çerçeveyi büyük ölçüde oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu çerçeve her ne kadar diplomatlara kanunları göz ardı etme yetkisi vermese de fiilen diplomatların yasalara uyma zorunluluğunun olmadığı anlamına gelmiştir. Diplomatların bu ayrıcalıkları devam eden süre içerisinde de büyük ölçüde değişmeden günümüze kadar gelmiştir. 1961'de çok sayıda devlet tarafından imzalanan Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ise daimî diplomatik misyon üyelerine ve onların ailelerine tanınan dokunulmazlıkları kapsamlı bir biçimde güvence altına almıştır (Farhangi, 1986, ss. 1518-1519).

Hukuki yönden açıkça düzenlenmemiş olması nedeniyle barış zamanında yürütülen casusluk faaliyetleriyle karşılaşılması durumunda devletler engel ve sınırlama olmaksızın, kendi iç hukuklarına bağlı olarak karar almaktadırlar (Köken ve Gül, 2020: 2188-2192). 1961 Viyana Sözleşmesi'ne göre diplomatik misyonun parçası olan kişilerin görevleri arasında bilgi toplamak da yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bilgi toplama faaliyetinin normal kabul edilebilecek yollarla yapılması gerektiğidir. Diplomatik sığa haiz kişilerin casusluk faaliyetleriyle bilgi toplamaları durumunda, buldukları ülkeler bu eylemde bulunan kişileri istenmeyen kişi ilan edebilirler (Arı, 2004, ss. 320-322). Kısaca Viyana Sözleşmesi'ne göre yabancı bir diplomatın ayrıcalıklarını kötüye kullandığından şüphelenilmesi durumunda, ev sahibi ülkenin uygulanabileceği tek yaptırım, ilgili diplomatın/diplomatların istenmeyen kişi ilan edilerek kendilerine verilen süre içerisinde ülkeyi terk ettirilmesinin sağlanmasıdır (West, 2006, s. 97).

Konuya Soğuk Savaş gerçekliği içerisinde bakıldığında, casusların diplomatik dokunulmazlık altında faaliyetlerini yürütmeleri her iki bloğun da kullandığı bir yöntemdir.⁵ Bu bağlamda Sovyetler Birliği de istihbarat toplamaya yönelik operasyonlarını ağırlıklı olarak büyükelçiliklerinde ve yabancı başkentlerdeki ticaret delegasyonlarında diplomatik dokunulmazlığa sahip olan kişiler aracılığıyla gerçekleştirmekteydi (Hughes, 2006, ss. 230-231). Yukarıda açıklanan Viyana Sözleşmesi'nin diplomatik misyonun üyelerine/temsalcilerine yönelik olarak kişi dokunulmazlığı, yargı dokunulmazlığı ve bağışıklığı, konut, belge ve eşya dokunulmazlığı ile vergi ve gümrüğe ilişkin tanınan ayrıcalıklar (Reçber, 2011, ss. 57-72), casusluk faaliyetlerinin diplomatik temsil altında yapılmasını cazip ve bunun da ötesinde güvenli hale getirmektedir.

Kennedy'nin belirttiği üzere Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu geniş sınırlar içerisinde güvenli kalma isteğine karşılık diğer aktörlerin buna kayıtsız kalması, Sovyetler Birliği'nin kendisini daha az güvende

⁵ Bu yöntemin bugün de büyük ölçüde değişmediği belirtilmelidir. Casusların büyükelçiliklerde görev yapan kültür ataşesi, askeri ataşe ve basın irtibat görevlisi gibi görece düşük düzeylerdeki diplomatik görevlere atandıkları sıklıkla karşılaşılan bir uygulama haline gelmiştir (Goldstein ve Pevehouse, 2017, s. 346).

hissetmeleriyle sonuçlanmıştır (Kennedy, 2015, s. 575). Böylece Sovyetler Birliği askeri ve diplomatik yönden yetkinliklerini arttırmaya çabalamakla birlikte, casusluk faaliyetlerine de güvenlik temelinde fazlasıyla önem vermiştir.

Gaddis'e göre 1920'ler ve 1930'larda Sovyetler Birliği, başta Britanya olmak üzere, zaman içerisinde önemli pozisyonlarına yükselbilecek casusları işe almak için büyük bir çaba harcamaktaydı (Gaddis, 1989, s. 195). Sovyetler Birliği'nin özellikle teknik konulara ilişkin olarak yürüttüğü casusluk faaliyetlerinde başarılı bir ülke olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş'ın hemen başında Sovyetler Birliği'nin casusları aracılığıyla nükleer silahlara ilişkin bilgiler edindiği ve bu bilgileri de kullanarak nükleer silah elde ettiği veya bu silahları geliştirdiği yönünde görüşlerin bulunduğu dikkate alınrsa (Aldrich, 2006, ss. 220-221) bu husus daha iyi anlaşılacaktır.

Konuya Birleşik Krallık özelinde bakıldığında ise Sovyetler Birliği'nin en önemli istihbarat başarısı, "Cambridge Beşlisi" veya "Muhteşem Beşli" isimleriyle anılan ve Anthony Blunt, Guy Burgess, John Cairncross, Donald Maclean ve Harold Adrian (Kim) Philby isminde beş kişiden oluşan bir istihbarat çemberidir. Sovyetler Birliği adına çalışan bu ajanlar, Cambridge Üniversitesi'nde henüz birer öğrenciyken önce Marksizm ile tanışmışlar, sonrasında ise Sovyetler Birliği istihbaratı adına çalışmaya ikna edilmişlerdir. Devam eden süreçte II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Birleşik Krallık'ta Sovyetler Birliği'ne istihbarat bilgisi verebilecek pozisyonlara gelen bu kişiler, 1950'lerin başına kadar gizli kalmayı başarmışlardır (Teagarden, 1998, s. 63). Bu beş kişiden en çok ön plana çıkan Philby, 1951'den itibaren casusluk şüphesi altında olmasına rağmen kendisine yönelik suçlamaları reddetmiştir. Philby'nin inkarı ve O'nu yargılamak için yeterli delilin olmaması sebebiyle MI6'teki⁶ eski meslektaşlarıyla görüşmeye devam eden Philby, Ocak 1963'te Beyrut'tan Moskova'ya kaçışına kadar kendisini gizlemeyi başarmıştır (Bennett, 2018, s. 151).

1965'te dönemin başbakanı Harold Wilson'un Sovyetler Birliği ile imzaladığı bir antlaşma, diplomatik dokunulmazlıkları Sovyetler Birliği'nin tüm diplomatik personelini kapsayacak şekilde değiştirmişti. Wilson'un imzaladığı bu antlaşmaya yönelik ciddi tepkilerin geldiği dikkate alınmalıdır. Her ne kadar Wilson MI5'in Sovyet diplomatlarını izleyebilecek kapasitede olduğunu ve endişe edilmemesi gerektiğini belirtse de Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık'taki diplomat sayısını arttırarak MI5'in kendilerini izlemesini zorlaştırmıştır. Buradan Wilson'un da Sovyet diplomatların büyük bir kısmının casusluk faaliyetlerinde bulduklarına inandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Birleşik Krallık'ın bu faaliyetlere benzer şekilde karşılık verme kapasitesi bulunmamaktaydı. Çünkü Birleşik Krallık mütekabiliyet üzerinden Sovyetler Birliği'nin diplomat sayılarını arttırmasına cevap verebilecek bir "diplomatik" teşkilata sahip değildi (Hughes, 2006, ss. 232-234).

Foot Operasyonu'ndan önce o dönemde, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF) baş teknisyeni olarak görev yapan Douglas Britten KGB adına çalışmış ve büyük miktarlarda gizli iletişim verilerini KGB'ye satmıştır. MI5'in casus olarak tanımlamasının ardından Britten, 1968'de 21 yıllık bir hapis cezasına çarptırılmıştır⁷ (West, 2005, s. 71). Teknik konuların casusluk faaliyetlerindeki önemini ortaya koymak adına Birleşik Krallık'taki Sovyet casuslarının 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında özellikle Concorde ve Rolls Royce Olympus jet motorlarının planlarını ele geçirmeye çalıştıkları belirtilmelidir (Sarol, 1971, s. 9).

Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık'ta veya dünyanın başka bir bölgesinde gerçekleştirdiği casusluk faaliyetlerindeki başarısında, ideoloji temel bir yere sahipti. Sosyalist ideoloji KGB'nin potansiyel casusları kendi adına çalışmaya ikna etmesinde⁸ önemli bir kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Birleşik Krallık ise şantaj/para⁹ ve daha iyi bir hayat vaadiyle Sovyetler Birliği adına çalışan casusların kendileri adına çalışması

⁶ MI6 (Military Intelligence, Section 6) Birleşik Krallık'ın dış istihbarattan sorumlu teşkilatıdır.

⁷ Özellikle bu olaydan sonra Birleşik Krallık, Sovyet yetkililerinin sayısını azaltma yönünde bir çaba harcamış ve ülkesindeki Sovyet diplomatlarının sayısını en fazla 150 olacak şekilde sınırlandırmıştır. Buna rağmen Sovyetler Birliği özellikle ticaret delegasyonu üzerinden sayıyı arttırmaya devam etmiştir. Sovyet ticaret delegasyonunun sayısındaki artışa rağmen ikili ticaretin artmadığı da not edilmelidir (TIME Magazine, 1971a: s. 49-50.).

⁸ 1954'te yeniden yapılandırılarak Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) adını alan örgüt istihbarat, karşı istihbarat ve baskı uygulama konularında Sovyetler Birliği içerisinde birincil bir statüye sahipti. KGB'nin insan kazanmaktaki en önemli avantajı, Batılı ülkelerde komünizmi destekleyen kişilerin inandıkları ideolojileri nedeniyle KGB ile iş birliği yapmış olmalarıydı (Toffe, 2004, s. 95-96).

⁹ Sun Tzu Savaş Sanatı isimli eserinde bu durumu şöyle açıklamıştır: "Düşmanların casusları seni gözetlemek için geldiklerinde kendi ülkeleri yerine senin çıkarlarına çalışmalarını sağlayabilmek için onlara bol para ver. Böylece bu casuslar iki taraflı casus olur ve sana hizmet ederler." (Tzu, 2014: s. 172).

için çabalamıştır. Birleşik Krallık'ı Sovyetler Birliği'ne karşı casusluk temelinde kırılğan yapan husus, daha önce de ifade edildiği gibi Sovyetler Birliği'nin Londra'da geniş bir diplomatik temsile sahip olması ve diplomatik dokunulmazlık altında olan çok sayıda personelini casusluk faaliyetinde bulunmasıydı. Böylece Sovyetler Birliği Birleşik Krallık'ın muhtemel casusları takip etmesini büyük oranda imkânsız hale getirmiştir. Bu noktada Birleşik Krallık'ın Sovyetler Birliği'ne karşı durumu kendi lehine çeviren bir iradeye ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu iradenin fiili olarak uygulanması ise Soğuk Savaş'ın en büyük sınır dışı etme operasyonu olan 1971 Foot Operasyonu ile mümkün olmuştur.

3. Nedenleri ve Ortaya Çıkan Diplomatik Kriz Çerçevesinde 1971 Foot Operasyonu

24 Eylül 1971'de Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, Sovyetler Birliği'nin Londra Büyükelçiliği'nde görev yapan 90 şüpheli diplomata, Birleşik Krallık'tan ayrılmaları için iki hafta süre verildiğini duyurmuştur. Hali hazırda Sovyetler Birliği'nde izinli olan 15 diplomatın da Birleşik Krallık'a dönmelerine izin verilmediği dikkate alınırca, bu operasyonda toplam 105 "diplomat" Birleşik Krallık'tan sınır dışı edilmiştir. Bu operasyon Birleşik Krallık'ın ulusal güvenlik çekincelerinin yanında Sovyetler Birliği'nin diplomatik ayrıcalıklardan yararlanarak casusluk faaliyetlerini genişletmesine karşı yapılmıştır (Hughes, 2006, s. 229).

Operasyon'un isminin neden "Foot" olarak seçildiğiyle ilgili net bir bilgi verilemese de o dönemde Birleşik Krallık Dış İşleri Bakanlığı'nın Doğu Avrupa ve Sovyet Birimi'nin başında olan George Walden operasyona "Foot" isminin verilmesinin kendisinin fikri olduğunu belirtmiştir. Walden'a göre ayak (foot) kelimesi, Londra'daki Sovyet casuslarına "tekme vurmak" için yapılan ince bir şaka olarak seçmiştir (Walden, 1999'dan aktaran Bennett, 2013, s. 197). Benzer şekilde Walton da Foot Operasyonu'nun ismini Sovyet casuslarını Birleşik Krallık'tan tekmeleyerek çıkarmak için yapılmış sinsice bir gönderme olabileceğini (Walton, 2022) ifade etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin diplomatik dokunulmazlık altında Birleşik Krallık içerisinde casusluk faaliyetlerine devam ettiği açıktı ve MI5, Sovyetler Birliği adına çalışan casuslarının sınır dışı edilmesi konusunda 1971 öncesinde de ısrarcıydı. Fakat Dışişleri Bakanlığı böyle bir eylemde bulunulmasının, Sovyetler Birliği'nin Moskova'daki Birleşik Krallık Büyükelçiliği personeline yönelik daha fazla kısıtlama yapmasına neden olacağı gerekçesiyle, MI5'a karşı çıkmaktaydı (West, 1984, s. 291). İşçi Partili Başbakan Wilson'dan sonra başbakan olan Muhafazakâr Partili Heath'in, Sovyetler Birliği'nin diplomatik dokunulmazlıkları kötüye kullanılmasına karşı harekete geçme konusunda Wilson'a göre daha kararlı bir tutum sergilemesi (Hughes, 2006, s. 242), MI5'in avantajına bir durumu ortaya çıkarmıştır. Esasında Başbakan Heath, Sovyetler Birliği'nin casusluk faaliyetlerinin boyutuna ve etkisine ilişkin olarak bilgilendirilmeden önce böylesine büyük bir sınır dışı operasyonu gerçekleştirme niyetinde değildi.

Seyahat etmeyi fazlasıyla seven Başbakan Heath, operasyondan yaklaşık beş ay önce Nisan 1971'de Sovyetler Birliği'ne bir seyahat gerçekleştirmek istemesine rağmen, Dışişleri Bakanlığı Berlin üzerine dörtlü görüşmelerin devam ettiği bir dönemde, böyle bir ziyareti erken olarak değerlendirmekteydi. Kısa bir süre sonra ise Heath, MI5 tarafından Sovyetler Birliği'nin ticari görevliler, kültürel temsilciler veya benzer görevler altında saklanan istihbarat subaylarının sayısı hakkında bilgilendirilmiştir. Heath'e verilen bilgilerdeki istihbarat subayı sayısı, Dışişleri Bakanlığı'nın ve MI5'in düşündüğünden daha fazlasıydı. Böylece Heath, 105 kişiyi kapsayan operasyonun büyüklüğüne rağmen kararlılık göstermiş ve ajanların sınır dışı edilmesine karar vermişti. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Heath'in bu kararı kabineyle görüşmeden alması gerektiğinin farkında olması ve kabinenin bunun gerekçelerini anlayacağını düşünmesiydi (Ziegler, 2010, ss. 398-399). Heath, operasyona ilişkin karar vermiş olsa da Berlin'de gerçekleşen görüşmeleri bozarak Soğuk Savaş'taki yumuşamaya zarar veren taraf olmak istememekteydi. Diğer taraftan, detaylarına aşağıda yer verilecek Sovyetler Birliği ajanı Oleg Lyalin'in verdiği bilgiler, Başbakan Heath üzerindeki zaman baskısının artmasına sebebiyet vermiştir.

Bu noktada operasyonun zamanlaması önemliydi. Heath operasyon için 1971 Eylül ayının hemen başında gerçekleştirilecek olan Berlin Görüşmeleri'nin sonuçlanmasının gerekli olduğunu düşünmekteydi. Çünkü Heath, operasyonun bu görüşmelerin öncesinde yapılması durumunda Sovyetler Birliği'ne görüşmelerden çekilmek için bir bahane verileceğine inanmaktaydı. Ancak diğer taraftan Lyalin'in çift taraflı casusluğunun ortaya çıkacağı veya operasyonun gizli tutulamama endişesi de operasyonun bir an

önce yapılması için Heath'i zihnen baskı altına almaktaydı.¹⁰ Bu sebeple 24 Eylül 1971 operasyon tarihi olarak seçilmiştir. Birleşik Krallık elbette Sovyetler Birliği'nden bir misilleme beklemekteydi. Gelecek misillemenin kapsamı ve şekline bağlı olarak Birleşik Krallık daha fazla şüpheli istihbarat görevlisini istemeyen kişi ilan etmeyi,¹¹ Sovyet personeline daha sıkı seyahat kısıtlamaları getirmeyi ve kültürel değişime ilişkin ikili anlaşmanın geçersizliğini duyurmayı planlamaktaydı (Hughes, 2006, ss. 239-240).

Bu operasyonu Birleşik Krallık için önemli kılan bir başka neden, KGB'nin Batı'ya karşı terörist eylemler ve sabotajlar planladığına yönelik MI5'in edindiği bilgilerle ilgilidir. MI5 bu bilgileri KGB'den kaçan ve MI5 adına çalışmaya başlayan Lyalin'den edinmiştir ki bu bilgiler¹² ajanların hızlı bir biçimde sınır dışı edilmelerinin önemini daha da arttırmıştır (Trahair ve Miller, 2009, ss. 282-283). Birleşik Krallık'ta Sovyetler Birliği'nin ticaret delegasyonunun diplomatik dokunulmazlığı altında faaliyetlerini yürütmekte olan Lyalin (Walton, 2022), KGB'nin kamu hizmetlerinin sabote edilmesi, suikast ve terör eylemlerinden sorumlu birimi olan "V Departmanı" adına çalışan KGB ajanlarının bir listesini de MI5'a vermiştir. MI5 bu listedeki kişilerin çoğunun zaten ajan olduklarından şüphelenmekteydi. Bu noktada Lyalin'in listesiyle bir doğrulama da yapılmış oldu ve böylece 105 Sovyet casusu istenmeyen kişi ilan edilerek (Trahair ve Miller, 2009, s. 231), operasyona başlanmıştır.

Burada MI5'in başarısı, Lyalin'in şantaj yoluyla kendileriyle çalışmaya mecbur bırakılmasına ilişkindir. Lyalin'in sekreteri olan Irina Teplyakova ile ilişkisi bulunmaktaydı. MI5 bu bilgiyi kullanarak Lyalin'i şantajla tehdit etmiş ve kendileri için çalışmaya zorlamıştır. Bu tehdit işe yaramış ve Lyalin, ilişkisine devam edebileceği güvenli bir eve erişim sağlanması koşuluyla MI5 için çalışmayı kabul etmiştir (Trahair ve Miller, 2009, s. 231).

Harvey ve Keatley'in 25 Eylül 1971 tarihli Guardian Gazetesi'ndeki haberleri, konunun kamuoyuna nasıl yansındığını göstermesi açısından önemlidir. Haberde sınır dışı etme emri, boyut ve kapsam açısından benzeri görülmemiş bir karar olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca 105 Sovyet personelinin aktif ajanlık yaptıklarından şüphe edildiğinin ve üst düzey bir KGB ajanının Britanya'ya iltica etmesi ve O'nun sağladığı bilgilerin de yardımıyla, bu kararın alınmış olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Britanya'da Sovyetler Birliği'nin artan istihbarat varlığının verdiği endişeye de yer verilmiştir. Son olarak, büyükelçilik personel sayısının Kasım 1968'de alınan kararda belirlendiği şekilde sınırlı olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin diğer kategorilerdeki personellerle bu sayıyı artırma yoluna gittiği ve 550'den¹³ fazla Sovyet personelinin bulunduğu Birleşik Krallık'ın diplomatik personel sayısı yönünden birinci sırada olduğuna da değinilmiştir (Harvey ve Keatley, 1971, s. 1).

Sovyetler Birliği'nin bu büyüklükte bir sınır dışı kararına nasıl cevap vereceği merak edilmektedir. Bennett'in belirttiği gibi önceki dönemlerde Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği'nin az sayıda diplomatı karşılıklı olarak sınır dışı etmeleri alışlagelmiş bir davranış olmuştur. Fakat Foot Operasyonu büyüklüğü sebebiyle hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Hem Sovyetler Birliği'nin buna nasıl bir cevap vereceği öngörülemediği hem de Soğuk Savaşın geneline etki edecek bir karar olduğu için bu operasyon sonuçları itibarıyla Birleşik Krallık için bir dizi endişeyi de beraberinde getirmiştir. Bu noktada karşılaşılabilecek en kötü sonuç, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkilerin tamamen kopması ihtimaliydi. Ayrıca Soğuk Savaş'ın tırmanma eğilimine girmesi ticaretin aksamasına, Doğu ve Batı Blokları arasındaki müzakerelerin durmasına ve Doğu Bloğu ülkelerinde iş için bulunan Birleşik Krallık vatandaşlarının güvenliğinin misilleme tehdidiyle karşılaşmasına neden olabilirdi (Bennett, 2013, ss. 123-124).

¹⁰ Ayrıca MI5, Heath'in sınır dışı kararını vermesinden kısa bir süre sonra, başbakana Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık'taki işçi hareketlerine nüfuz ettiği bilgisini vermiştir (Grant, 1989, s. 158).

¹¹ Gerçekleştirilen operasyona rağmen, Birleşik Krallık'ta halen casusluk yapan Sovyetler Birliği personelleri bulunmaktaydı. Birleşik Krallık casusluk yapan bu kişilerin bilgilerine sahip olmasına rağmen ilgili casusları sınır dışı listesine eklememiştir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin de belirttiği üzere, Birleşik Krallık bu tercihle Sovyetler Birliğine karşı misilleme yapabileceği "ikinci vuruş gücünü" korumuştur (TIME Magazine, 1971b: s. 41-42).

¹² Lyalin'in Birleşik Krallık'a verdiği bilgiler arasında Londra Metro'su'nu sular altında bırakma ve Britanya'da önemli isimlere suikast düzenleme planlarının da olması, Sovyetler Birliği'nin ne kadar ileriye gittiğini göstermiştir. Böylece Birleşik Krallık Hükümeti'ne sınır dışı için aranan gerekçeyi sunmuştur. Ayrıca şu da belirtilmelidir ki Birleşik Krallık bu hamlesiyle Sovyetler Birliği karşısında güçsüz olmadığını da kanıtlamak istemiştir (Macintyre, 2016).

¹³ Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Londra Büyükelçiliği'nde, ticaret delegasyonlarında ve Sovyetler Birliği'ne bağlı diğer kuruluşlarda görev yapan Sovyet yetkililerinin sayısının 550 olduğu dikkate alınmalıdır (Canberra Times, 1971a, s. 1).

Heath, kaleme aldığı otobiyografi kitabında, Foot Operasyonu'nun Sovyetler Birliği'nin muhtemel misillemesine karşı en az zararlı sonuçlanması için yaptıklarına değinmiştir. Dönemin Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı olan Alec Douglas-Home, Sovyetler Birliği'ndeki mevkidaşı Andrey Gromyko'ya bir mektup yazarak sınır dışı kararının gerekçelerini ortaya koymuştur. Bu mektupta aynı zamanda Birleşik Krallık'ın herhangi bir ek misilleme eylemine karşı, hızlı ve kararlı bir şekilde tepki göstereceği konusunda Sovyetler Birliği uyarılmıştır. Bu noktada Heath, Sovyetler Birliği'nin personel sayısının daha da azaltılması, 'ticaret heyetleri' üyelerinin dokunulmazlığının sona erdirilmesi ya da Birleşik Krallık'ta Sovyet personelinin hareket edebileceği sınırların sıkılaştırılması alternatiflerinin, ülkesinin Sovyetler Birliği'ne verebileceği cevaplar arasında olduğunu muhataplarına iletmiştir. Aynı zamanda Heath'in, Soğuk Savaş'taki yumuşamayı bozan taraf olarak görülmemeleri için daha az casusluk tehdidi altında, Sovyetler Birliği ile daha iyi ikili ilişkiler kurabileceklerine dair umutlarının olduğunu dile getirmesi¹⁴ de önemlidir (Heath, 1998, s. 475).

Sınır dışı kararının hemen ardından, Sovyetler Birliği buna karşılık olarak dördü diplomat olmak üzere 18 Birleşik Krallık görevlisi ve vatandaşını sınır dışı etme yoluna gitmiştir (Canberra Times, 1971b, s. 5). Sovyetler Birliği'nde Birleşik Krallık'ın gerçekleştirdiği sınır dışılar öfkeyle protesto edilmesine rağmen, Sovyetler Birliği'nin misillemesi sembolik olarak değerlendirilebilir (Campbell, 1993, s. 346). Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin resmi haber ajansı olan TASS, Birleşik Krallık'ı kasıtlı olarak asılsız suçlamalar uydurduğu ve Avrupa'daki gerilimi hafifletmeye yönelik çabaları engellemeye çalıştığı gerekçesiyle suçlamıştır. Bunun yanında TASS'ın, Birleşik Krallık'ın eylemini "Soğuk Savaş'a geri dönüş" olarak nitelendirilmesi de önemlidir (The New York Times, 1971, s. 14). Gromyko ise Birleşik Krallık Hükümeti'ni politik anlamda yaşadıkları başarısızlıklardan dolayı, dikkatleri başka yöne çekmeye çalışmakla suçlamıştır (Taylor, 2018). Makalenin birinci bölümünde ele alınan Cambridge Beşlisi'nin en önemli üyesi olan ve o dönemde Sovyetler Birliği'nde yaşayan Philby, Birleşik Krallık'ta iktidarda olan Muhafazakarları Avrupa'daki yumuşamayı yavaşlatmak için Sovyet yetkililerini sınır dışı ettiği gerekçesiyle suçlamıştır (Canberra Times, 1971c, s. 4). Peki neden Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık'a karşı krizi tırmandırma eğilimine girmedir?

Haskew'in belirttiği üzere, Birleşik Krallık 200 şüpheli KGB ajanından oluşan bir listeyi, Sovyetler Birliği'nin muhtemel bir diplomatik misillemesi durumuna karşı hazırda tutmaktaydı (Haskew, 2020). Hazırda tutulan bu listenin de Sovyetler Birliği'nin ölçülü misillemesinin sebepleri arasında olduğu ileri sürülebilir. Freemantle'in aktardığına göre, Sovyetler Birliği'nin göstermelik bir sınır dışı yapması ve bunun devamını getirmemesinde, Home'un Gromyko'ya eğer bu kısasa kısas savaşa dönüşürse, Britanya'da bulunan 200 Sovyetler Birliği personelini daha sınır dışı etmek için yeterli kanıtı sahip oldukları yönünde yaptığı özel uyarı işe yaramıştır (Freemantle, 1982, s. 87).

Christopher'in belirttiği gibi Foot Operasyonu, MI5'in karşı casusluk operasyonları için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sınır dışı edilen istihbarat görevlilerinin yanında, Londra'daki Sovyet yetkililerine sayıca uygulanan tavan ve bilinen Sovyet istihbarat görevlilerine vize verilmesinin reddedilmesi politikalarının bir arada uygulanmaya başlanması, Birleşik Krallık'ı ilk kez Sovyet istihbaratı için zor bir hedef haline getirmiştir¹⁵ (Christopher, 2010, s. 849). Diğer bir ifadeyle Foot Operasyonu'ndan sonra ilişkiler kötüleşmiş olsa da Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık'a daha saygılı davranmaya başlamıştır (Thomson, 1981, s. 242). Bu konu Birleşik Krallık için önemliydi, çünkü 1971 öncesinde Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği casuslarının tecrübe kazandıkları bir ülke olarak görülmekteydi. Öyle ki 1980'lerin ortalarında bile 1971 öncesinde Birleşik Krallık'ta kendilerini ispatlamış eski ajanlar tarafından gerçekleştirilen operasyonlar, Sovyetler Birliği'nin istihbarat okullarında birer model olarak sunulmaya devam etmiştir (Andrew, Gordievsky, 1990, s. 436).

Bu operasyonun etkileri yalnızca 105 istihbarat görevlisinin sınır dışı edilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Bu operasyon aynı zamanda 1950'lerden itibaren Birleşik Krallık'taki istihbarat görevlisi sayısını arttıran

¹⁴ Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'nın Sovyetler Birliği'ne vermiş olduğu diplomatik muhtıradan, iyi ilişkilerin geliştirilmesinin arzu edilmesine rağmen Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık'taki istihbarat toplama faaliyetlerinin boyutu sebebiyle ikili ilişkilerde defalarca sorun yaşandığı hatırlatılmıştır (Rendel, 1971: s. 35).

¹⁵ Ancak şu husus belirtilmelidir ki operasyon sonrasında Britanya'daki Sovyet istihbaratı sınırlı bir toparlanma sağlasa da KGB adına çalışan Geoffrey Prime'in bağlantıları, Foot Operasyonu'ndan etkilenmemiştir (Andrew, t.y.).

Sovyetler Birliği'ne, artık buna izin verilmeyeceğini gösteren bir yanıt olmuştur. Bunun yanında Lyalin'in sağladığı bilgiler, Sovyetler Birliği'nin sabotaj ve suikast planlarının da açığa çıkması anlamına gelmesi nedeniyle Sovyetler Birliği için fazlasıyla sorunlu oldu. Bunun yanında, diplomatik dokunulmazlık altındaki Sovyetler Birliği casuslarının varlığını bilen, ancak sınır dışı edemeyen Batılı ülkeler için de cesaret vericiydi (Christopher, 2010, ss. 565-575).

4. Operasyonun Sonuçları ve İkili İlişkilere Etkileri

MI5'in 105 Sovyet ajanının kimliğini tespit etmesi ve bu kişileri toplu halde Britanya'dan sınır dışı etmesini bir başarı olarak görerek, Birleşik Krallık'ın casusluk faaliyetleri temelinde operasyon öncesine nazaran çok daha zor bir hedef olduğuna inanılanlarla birlikte, bu operasyonun pratik kazancın neler olduğunu belirlemenin kolay olmadığını ileri sürenler de bulunmaktadır (Porter, 2021, s. 195). Eski bir KGB Generali olan Oleg Kalugin ise Foot Operasyonu'nun Birleşik Krallık'taki Sovyetler Birliği istihbaratına bir daha asla iyileşemeyecek bir darbe indirdiğini iddia ederek (Walton, 2022), operasyonun sonuçları itibarıyla önemli olduğunu vurgulamıştır. Andrew ve Mitrokhin Birleşik Krallık'taki KGB operasyonlarının "altın çağının", "Muhteşem Beşli'nin" 1951'deki ifşasıyla sona erdiğinin kabul edilmesi durumunda, KGB'nin "gümüş çağının" da Lyalin'in Birleşik Krallık adına çalışması ve 105 Sovyet casusunun kovulmasıyla bittiğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü artık MI5 kapasitesinin çok üzerinde bir gözetim yapmak durumunda kalmadığı için görevini yapmaya başlamıştır. Devam eden süreç içerisinde de KGB Londra'da yüksek düzeyde istihbarat toplamanın, diğer Batılı ülkelerin başkentlerine göre daha zor olduğu gerçeğiyle yüzleşmiştir (Andrew ve Mitrokhin, 1999, s. 416). Ayrıca operasyon diğer ülkelere de benzer bir şekilde sınır dışı yapabileceklerini göstermesi açısından da önemlidir. Riehle'nin belirttiği üzere, Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edilenlerin sayısı 1970'e kadar görece azdı ve sınır dışı edilenlerin dünya çapındaki toplam sayısı, çoğu yıl yirminin altında kalmıştı. 1971'de Birleşik Krallık'ın gerçekleştirdiği kitlesel sınır dışı etme, bu noktada bir dönem noktasydı ve buradan aldıkları referansla diğer aktörler¹⁶ de benzer bir yolu seçerek (Riehle, 2023, s. 3), çok sayıda casusu sınır dışı etmişlerdir.

Operasyonun diğer bir sonucu, KGB içerisinde büyük bir dönüşüme neden olmasıyla ilişkilidir. Eski bir KGB ajanı olan Kuzichkin'in aktardığına göre, V Departmanı'nın 1972'de operasyonlarının durdurularak lağvedilmesinde, Lyalin'in birimle ilgili sırları açığa çıkarması önemli bir rol oynamıştır. Bunun üzerine Sovyetler Birliği dünyada bu birimde görev yapanları geri çağırarak görev tanımlarında ve birimlerinde değişiklik yapma yoluna gitmek durumunda kalmıştır (Kuzichkin, 1990, s. 81). Lyalin'in verdiği listeler ve sağladığı bilgiler, Londra'daki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nde büyük bir panik yaratmıştır. Diğer ülkelerdeki V Departmanı'nın operasyonlarını tehlikeye atabileceği yönündeki endişeler de FOOT Operasyonu'nun etkisini genişletmiştir. Bu yönüyle Lyalin ve FOOT Operasyonu, V Departmanı'nı "sakat" bırakırken, Sovyetler Birliği içerisinde yaşananların sorumlularına yönelik bir hesaplaşmayı da başlatmıştır (Andrew ve Mitrokhin, 1999, s. 383).

Her ne kadar KGB, Birleşik Krallık'ta önemli bir güç kaybı yaşamış olsa da Rees, Birleşik Krallık'tan sınır dışı edilen 105 Sovyet görevlisinin farklı ülkelerde tekrar görevlendirilmesine karşı dikkatli olunması gerektiğine inanmaktaydı. Bu düşüncesini kuvvetlendirmek adına sınır dışı edilen iki diplomatın, uzak doğuda yeniden görevlendirildiğinin altını çizen Rees'in üzerinde durduğu bir diğer konu ise Sovyetler Birliği'nin sınır dışı edilen diplomatları farklı isimler altında yeniden görevlendirmesi ihtimaliydi (Rees, 1972, s. 2). İlginç bir bilgi olarak, Birleşik Krallık'ta sınır dışı edilen Sovyetler Birliği casuslarının yeniden ülkeye girmelerinin endişe yaratmaya devam ettiği Hansard kayıtları incelendiğinde görülmektedir. Parlamento'da "1971'de bu ülkeden sınır dışı edilen 105 Sovyet yetkilisinden kaç tanesi, o zamandan bu yana, ne kadar süreyle ve hangi bahaneyle Birleşik Krallık'ı tekrar ziyaret etti?" sorusu hükümete sorulmuş

¹⁶ Bu noktada Avrupa ve Avrupa dışından verilebilecek çok sayıda örnek olmakla beraber, Birleşik Krallık'ın ajanları sınır dışı etme yönteminin 1983'te Fransa tarafından uygulandığı belirtilmelidir. KGB'deki görevinden kaçarak Fransa ile iş birliği yapan Vladimir Vetrov'un, Fransa istihbaratına verdiği liste ve belgelere ek olarak Moskova'daki Fransa Büyükelçiliği'nin teleprinterlerindeki böceklerin, yedi yıl boyunca gelen ve giden tüm telgrafları KGB'ye iletmesi anlaşılmıştır. Sovyetler Birliği'ne gerçek bir karşılık vermek isteyen dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand, 5 Nisan 1983'te 47 Sovyet istihbarat subayının Fransa'dan sınır dışı edilmesi emrini vermiştir (Andrew ve Mitrokhin, 1999, s. 475)

ve hükümet adına “Söz konusu Sovyet yetkililerinden hiçbiri, 1971’de sınır dışı edilmelerinden bu yana Birleşik Krallık’ı ziyaret etmedi” cevabı verilmiştir (UK Parliament, 1971 June 30).

1973’te Home’un Sovyetler Birliği’ne yaptığı ziyaret sonrasında sorunlar devam etse de ikili ilişkilerde büyük oranda normal bir seviyeye dönüldüğü görülmüştür (Canberra Times, 1973, s. 4). İkili ilişkiler 1974’te daha da yumuşamıştır. Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 50. yılının kutlanacağına duyurulması (Canberra Times, 1974, s. 6) bunun önemli göstergelerinden biridir. Yine de Birleşik Krallık casusluk konusunda dikkatli olmaya çabalamıştır. Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği ilişkilerinde yaşanan ivmelenmeye rağmen Birleşik Krallık, 1975’te Londra’daki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği’ne atanan iki üst düzey Sovyet yetkilisine vize vermeyi reddetmiştir. Bu reddin gerekçesi, KGB’nin Londra’daki ağının kademeli olarak yeniden inşa edilmesine izin verilmemesi gerektiği üzerine kurulmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı James Callaghan, Foot Operasyonu’nu dikkate alarak bu kararı desteklemiştir (TNA, FCO, 87/551’den aktaran Mulquenn, 2019, ss. 150-151). Ayrıca şu husus da ifade edilmelidir ki katı bir anti-komünist olan Heath, operasyon sonrasındaki süreçte Moskova’ya gitmemiş ve başbakan olarak Sovyet liderleriyle görüşmemiştir (MacShane, 2006, s. 74).

Birleşik Krallık’ın Foot Operasyonu’nu gerçekleştirmesi ve operasyonun sonuçları elbette Soğuk Savaş’ın yumuşama¹⁷ ve tırmanma dönemlerinden bağımsız düşünülemez. Birleşik Krallık Lyalin’in verdiği bilgileri de dikkate alarak, 1971’in Mayıs ayında operasyonu gerçekleştirme yönünde bir prensip kararına varmıştır. Buna rağmen operasyon 24 Eylül 1971’de gerçekleştirilmiş ve operasyon kararının alınmasıyla uygulanması arasında geçen kabaca dört ay boyunca ABD bilgilendirilmemiştir. Bu tercihin Birleşik Krallık açısından haklı sebepleri bulunmaktaydı ki bunların başında Soğuk Savaş’taki yumuşamayı olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle, ABD’nin operasyona muhtemelen karşı çıkacağı endişesiydi. Dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Henry Kissinger, Birleşik Krallık Büyükelçisi’nden aldığı mektup hakkında Richard Nixon’u bilgilendirmiştir. Kissinger, Büyükelçi’nin kendisine verdiği bilgilerde yer aldığı şekilde Başbakan Heath’in planlandığı gibi önceden bilgilendirmede bulunamaması nedeniyle üzüntü duyduğunu Nixon’a iletmıştır. Birleşik Krallık’a göre ABD’ye haber verilmesi planlanmıştı ancak basında yer alan bir sızıntı sebebiyle hükümet acilen operasyonu başlatmış ve ABD’ye bilgilendirme yapılamamıştı. Ancak Kissinger, operasyonun kasıtlı olarak kendilerinden saklandığına inandığı için haberi aldığı çok öfkelenmiştir (Aldrich, 2010, ss. 283-284). Armaoğlu’nun “bloklarda yapı değişikliği” şeklinde ifade ettiği blok liderlerinin, blok içindeki kontrol ve hakimiyetinin zayıflamasıyla ortaya çıkan durum (Armaoğlu, 2017, s. 483), Birleşik Krallık’ın¹⁸ ABD’nin onayını almadan ve hatta bu ülkeyi bilgilendirmeden Foot Operasyonu’nu gerçekleştirmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Doğu ve Batı Blokları arasındaki ilişkilerde gerginliğin azaldığı, tarafların tedbirli davranışlar göstermeye çabaladığı yumuşama döneminde (Sander, 2004, s. 446) ABD, Foot Operasyonu sebebiyle Sovyetler Birliği veya daha genel olarak Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini bozma niyetinde değildi. ABD’nin bu tutumunun en önemli göstergesi, krizden yalnızca birkaç gün sonra 30 Eylül 1971’de, Sovyetler Birliği ile yanlışlıkla bir nükleer savaşın çıkmasını önlemesi için alınacak tedbirleri düzenleyen Kaza Önleme Antlaşması’nı (Accidents Measures Agreement) imzalamasıdır. (Sander, 2004, s. 454). ABD için yumuşamanın devamı, Vietnam Savaşı bağlamında da önemliydi 1969’da görece düşük başlayan askeri çekilme 1971’de ivmelenmiştir. 1971’in sonunda ABD’nin Vietnam’dan geri çektiği asker sayısının yaklaşık 200 bin olduğu dikkate alındığında bu husus daha iyi anlaşılacaktır (Armaoğlu, 2017, s. 611).

1980’lerde Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan ve sınır dışı etmeye bağlı olarak ortaya çıkan diplomatik krizler yeniden gündeme gelmiştir. Margaret Thatcher’ın başbakanlığında 1981’i takip eden yıllarda az sayıda da olsa Sovyetler Birliği personeli sınır dışı edilmiştir. 1985’te ise sınır dışı edilmeler üzerine yeni bir diplomasi krizi yaşanmıştır (Clarke, 1988, s. 69). 1985 yılında Thatcher’ın başbakanlığında,

¹⁷ Yumuşama kavramı iki aktörün karşılıklı bir biçimde düşmanlıktan uzaklaşmasını ifade eder ve bu uzaklaşma, barış içerisinde yeni bir ilişkinin tesis edilmesi olarak yorumlanamaz (Roskin ve Berry, 2014, s. 123). Bu yönüyle yumuşama kırılan olarak kabul edilebilir.

¹⁸ Buna ek olarak, Birleşik Krallık’ın ABD ile ilişkilerini anlamak adına 1960’ların sonu ve 1970’lerin hemen başı önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Şöyle ki 1960’ların sonuna gelindiğinde, Britanya’nın dekolonizasyon sürecini büyük orada tamamlanmıştı. Birleşik Krallık’ın diğer ülkelerdeki askeri kuvvetlerini geri çekmesine paralel olarak, askeri yetenekleri de büyük ölçüde azalmıştı. Bu azalma, Londra’nın Washington ile olan bağlarını ciddi şekilde zayıflatmış ve ikili ilişkilerinin gerilemesine neden olmuştu (Sanders, 1989, ss. 1-3).

aynı zamanda Birleşik Krallık adına ajanlık faaliyeti yürüten Oleg Gordievsky'nin vermiş olduğu bilgiler üzerine 25 Sovyet casusu sınır dışı edilmiştir.¹⁹ Sovyetler Birliği bunun üzerine eşit sayıda Britanyalı sınır dışı ederek bir misillemede bulunmuştur. Bu gelişmenin ardından Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği'nin istihbarat birimlerinde ikinci derece olduğunu iddia ettiği altı kişiyi daha sınır dışı etmiştir. Sovyetler Birliği de altı Birleşik Krallık personelini daha sınır dışı ederek durumu eşitlemiş ve taraflar karşılıklı olarak 31 personeli sınır dışı etmişlerdir (Canberra Times, 1985, s. 6).

5. Sonuç

Soğuk Savaş'ta her iki bloğun da realist temelde diplomatik "koruma zırhı" olmadan casusluk faaliyetlerinde bulunmaları, rasyonel bir tercih olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık'ta elde ettiği casusluk başarısında, sosyalist ideolojiden yararlanması büyük bir yer tutmaktaydı. Bu, Sovyetler Birliği özelinde sosyalizme duyulan aidiyet üzerinden kendi adına çalışan kişilerin adanmışlığını arttırmaktaydı. Bunun yanında Sovyetler Birliği geniş diplomatik temsil yeteneği ve sahip olduğu çok sayıda istihbarat personeli ile diplomatik misyonda görev alan ajan sayısını artırarak, ajanlarının MI5 tarafından takip edilmesini hemen hemen imkânsız bir noktaya taşımıştır. Böylece Sovyetler Birliği nezdinde Birleşik Krallık, casusluk faaliyetlerinin kolayca yürütülebileceği bir ülke olarak görülmüştür. Operasyon sonrasında ise MI5 muhtemel casusları takip/gözetleme görevini yerine getirmeye başladığı için Sovyetler Birliği bir süre Birleşik Krallık'taki casusluk faaliyetlerini dondurmak durumunda kalmıştır. Operasyonun önemli bir sonucu olarak şu söylenebilir ki Birleşik Krallık, 1971 sonrasında diğer Avrupa devletlerinden çok daha zorlu bir istihbarat hedefi haline gelmiştir.

Esasında Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallık'taki casusluk faaliyetlerinin ne kadar sorunlu bir hale geldiği MI5 tarafından ısrarla dile getirilmiş olsa da hükümeti ikna etmeye yetmemiştir. Bu noktada Lyalin'in vermiş olduğu bilgiler, casusluğun yanında suikast ve sabotaj temelinde Birleşik Krallık'ın karşı karşıya kaldığı tehlikenin boyutlarını ortaya koymuş ve hükümetin sınır dışı etme kararını kaçınılmaz kılmıştır. Heath, operasyona daha erken bir dönemde karar vermiş olsa da Berlin'de devam eden dörtlü görüşmeleri olumsuz etkileyen taraf olmamak adına görüşmelerin sonuçlanmasını bekleyerek doğru bir karar vermiştir. Bu noktada Heath'i baskı altına alan husus ise operasyona dair bir sızıntının yaşanmasına karşı çok fazla zamanının olmadığını bilmesiydi. Sızıntı ihtimalini azaltmak adına hem operasyon kararının hem de operasyona ilişkin bilgilendirmenin kabinenin tamamına yayılmadığı da belirtilmelidir. Dikkatli olması gerektiğinin bilincinde olan Başbakan, 1971'in Eylül ayı bitmeden iyi bir zamanlamayla sınır dışı kararını almıştır.

Foot Operasyonu'nun ardından Sovyetler Birliği'nin orantısız bir misilleme yapmasının önüne geçilmesinde, Heath ve Home'un izlediği stratejinin başarılı olduğu görülmüştür. Birleşik Krallık orantısız bir misilleme yapması ve bunu tekrarlaması durumunda, Sovyetler Birliği'ne vereceği cevabı açıkça ortaya koyulmuş ve 200 Sovyetler Birliği personelini daha casusluk gerekçesiyle sınır dışı edebileceğinin altını çizmiştir. Birleşik Krallık bu stratejisiyle yaşanan krizi tırmandırma amacıyla değil, aksine yapabileceklerini açıkça belirterek krizi tırmandırmak istemediğini henüz krizin başında açıklama yoluna gitmiştir. Bu stratejinin Sovyetler Birliği'nin misillemesini sembolik bir seviyeye düşürdüğü dikkate alındığında, hükümetin başarısı daha iyi anlaşılacaktır. Sovyetler Birliği'nin kendi iç politikasına yönelik Birleşik Krallık'ı suçlayacak bazı sert açıklamalar yapması ise normal karşılanabilir. Genel olarak bakıldığında hem Birleşik Krallık hem de Sovyetler Birliği ilişkileri koparma niyetinde değildi. Home'un 1973'te Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaret ilişkilerde yumuşamayı beraberinde getirmiş olsa da Birleşik Krallık Sovyetler Birliği'nin casusluk faaliyetlerine karşı dikkatli bir politika izlemeye devam etmiştir. Ayrıca Foot Operasyonu Sovyetler Birliği'nin V Departmanı'nı lağvedilmesine ve KGB'deki yapılanmanın değiştirilmesine de sebep olmuştur.

¹⁹ Gordievsky'nin Birleşik Krallık'a sığınması ve verdiği listedeki 25 Sovyetler Birliği görevlisini casus olarak tanımlamasıyla gelişen olaylar, kuşkusuz Sovyetler Birliği için büyük bir yenilgi olarak değerlendirilebilir. Dönemin Londra'daki Sovyetler Birliği Bütükelçiliği'nin sözcüsü olan Alexei Nikiforov, büyükelçiliğin önünde "*Sovyet temsilcilerinin yasadışı faaliyetlerine ilişkin iddiaların gerçeklikle hiçbir ilgisi yok*" ve "*Sovyet Büyükelçiliği bu provokatif önlemleri en güçlü şekilde protesto ediyor.*" şeklinde bir açıklama yapar yapmaz soru almamış ve büyükelçiliğe geri dönmüştür. Nikiforov soru almayarak, yaşanan utancın etkisini arttırmak istemese de Sovyet istihbaratı casusluk temelinde en az on yılın en büyük yenilgisini yaşamıştır (Serrill vd, 1985, s. 38).

Birleşik Krallık operasyonu gerçekleştirirken, Soğuk Savaş'ta yaşanan yumuşama dönemini bozan taraf olmak istemiyordu. Bunun yanında operasyonun Avrupa Topluluğu'na (AT) üyelik sürecini olumsuz etkilememek ve ABD ile olan ilişkilerini bozmamak için de dikkatli davranması gerektiğinin farkındaydı. Birleşik Krallık Hükümeti'nin krizi ırmandırmayarak bunu da büyük ölçüde başardığı ifade edilmelidir. Ayrıca Birleşik Krallık'ın hem karşı çıkacağı gerekçesiyle hem de operasyonun gizliliğini dikkate alarak ABD'ye bilgi vermemesi, kendi içinde gerekçelendirilebilir bir karar olarak değerlendirilebilir. Heath'ın hükümetinin bir diğer başarısı ise özellikle Lyalin'den alınan bilgilerin detaylarının kamuoyunda tamamıyla paylaşılmasının önüne geçilmesidir. Kamuoyunun açıklanacak detaylara muhtemel tepkisi krizi ırmandırabilirdi.

Jane'nin belirttiği üzere tarihsel süreç içinde Rusya'nın yakın çevrelerinde hegemonya kurması durumunda yaşadığı beka sorununun ortadan kalkacağına ve bununla birlikte küresel olarak önemli bir aktör haline de geleceğine yönelik düşüncesi (Jane, 2022, s. 416), Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminde ekonomik, askeri ve diplomatik yönden etkisini hem yakın çevresinde hem de küresel ölçekte arttırması için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Sovyetler Birliği bu çabasını devasa kabul edilebilecek bir ağa sahip olan başta KGB olmak üzere istihbarat örgütleriyle de destekleme yoluna gitmiştir. Bu noktada diğer birçok aktör gibi casusluk faaliyetlerinin önemli bir kısmını diplomatik dokunulmazlık ve ayrıcalıklara sahip olan casusları kullanarak gerçekleştiren Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık'ın da dahil olduğu çok sayıda devlette büyük istihbarat başarıları elde etmiştir. Foot Operasyonu, Birleşik Krallık'ın Sovyetler Birliği karşısında yaşadığı istihbarat zaafından gerçek bir dönüşü temsil etmesinin yanında, Sovyetler Birliği'nin casusluk faaliyetlerinden mustarip olan diğer aktörlere örnek teşkil etmesi sebebiyle de kıymetlidir. Thatcher'ın başbakanlığı döneminde aynı büyüklükte olmasa da casusluk sebebiyle çok sayıda Sovyetler Birliği personelinin sınır dışı edilmesi, Birleşik Krallık'ın Foot Operasyonu'nun fikri anlamda mirasını unutmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu fikri miras, bugün de tarafların zihninde yer etmeye devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Birleşik Krallık ve Rusya, casusluk temelinde birbirlerine güven duymamaya devam etmektedirler.

6. Extended Abstract

In parallel with the development of diplomacy, diplomatic privileges and immunities have been guaranteed internationally. This has made it a common practice for espionage activities to be carried out by people with diplomatic immunity. This practice was reinforced in the reality of the Cold War when actors used diplomatic privileges and immunity as important tools in carrying out their espionage activities. With its broad diplomatic representation ability and intelligence services, the Soviet Union was one of the actors that used this tool best. The UK, on the other hand, has been evaluated as a country where the Soviet Union achieved great success in the context of espionage activities. Operation Foot, which was the expulsion of a total of 105 diplomats in the UK who were suspected of spying on behalf of the Soviet Union during the premiership of Conservative Prime Minister Edward Heath, is one of the crucial events of the Cold War.

Operation Foot, which was the largest expulsion operation of the Cold War period as the operation involved 105 diplomatic personnel, had a tangible impact on the relations between the UK and the Soviet Union and had reflections on the reality of the Cold War itself. It should also be taken into account that Operation Foot had a real impact on the period of détente in the Cold War. In this respect, it had a result beyond the bilateral relations of the Soviet Union with the UK.

The Soviet Union's increase in the number of spies with diplomatic immunity in the UK, especially in the 1960s, made it impossible for MI5 to track these spies. In addition, the information given to the UK by former KGB agent Oleg Lyalin left the UK with no choice but to carry out this operation. Thus, despite the risks and uncertainties, the UK carried out Operation Foot, the largest single expulsion operation of the Cold War period. Operation Foot should be given special attention because it concerns the bilateral relations between the UK and the Soviet Union, as well as the Cold War. As discussed in the article, this operation was a turning point in preventing the Soviet Union's espionage activities in the UK. After the operation, MI5 began to do its job, and the UK became a difficult target for the Soviet Union to

conduct espionage activities. This operation is also valuable because it sets an example for other actors who suffered from the espionage activities of the Soviet Union.

After the operation, the Soviet Union had to stop its espionage activities in the UK for a while, as MI5 began to fulfill its duty of tracking/surveilling possible spies. As an essential result of the operation, the UK became a more difficult intelligence target than other European states after 1971. It was observed that the strategy followed by Heath and Home was successful in preventing the Soviet Union from making a disproportionate retaliation after Operation Foot. The UK clearly stated its response to the Soviet Union in case of a disproportionate retaliation. The UK underlined that it could deport another 200 Soviet Union personnel on the grounds of espionage. Both the UK and the Soviet Union did not intend to break off relations. Although Home's visit to the Soviet Union in 1973 brought about a softening in relations, the UK continued to follow a cautious policy against the Soviet Union's espionage activities. Finally, it should be noted that the UK did not intend to escalate the crisis that emerged after Operation Foot. On the other hand, the Soviet Union did not want to escalate the crisis as a result of the UK's smart strategy. Thus, relations returned to relatively normal. However, considering that there were large-scale expulsions during Margaret Thatcher and Theresa May's Prime Ministership, the UK continued to be cautious against the espionage activities of the Soviet Union/Russia, even though a long time had passed since Operation Foot.

This article, which aims to discuss Operation Foot with its causes and consequences, consists of three parts, except the introduction and conclusion. First, the issue of why diplomatic privileges and immunities are an important guarantee for espionage activities is discussed, and the relations between the UK and the Soviet Union before Operation Foot are briefly analyzed based on espionage. Afterwards, the reasons for Operation Foot and how the UK carried out this operation were examined in detail. Finally, the results of the operation were evaluated, including the period of detente during the Cold War.

Keywords: Operation Foot, United Kingdom, Soviet Union, Espionage, Diplomatic Immunity.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Aldrich, R. (2006). *Intelligence. Palgrave advances in Cold War history*. Saki R. Dockrill and Geraint Hughes (Ed). Palgrave Macmillan, 210-239.
- Aldrich, R. J. (2010). *GCHQ: The uncensored story of Britain's most secret intelligence agency*. London: Harper Press.
- Andrew, C. & Gordievsky, O. (1990). *KGB: the inside story of its foreign operations from Lenin to Gorbachev*. Hodder & Stoughton.
- Andrew, C. (t.y.). *Introduction to the later Cold War*, <https://www.mi5.gov.uk/the-later-cold-war>
- Andrew, C., & Mitrokhin, V. (1999). *The sword and the shield: the Mitrokhin archive and the secret history of the KGB*. New York, Basic Books.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2017). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bennett, G. (2013). *Six moments of crisis: inside British foreign policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Bennett, G. (2018). *The Zinoviev letter: the conspiracy that never dies*. Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, J. (1993). *Edward Heath: a biography*. London: Jonathan Cape.
- Canberra Times*, (1971a September 25) K.G.B. Man defects Britain expels 105 Russians. 1-1
- Canberra Times*, (1971b October 11). Soviet expels Britons retaliation is seen as face-saving. 5-5.
- Canberra Times*, (1971c October 4). Spy expulsions soviet staff get ready to leave. 4-4.
- Canberra Times*, (1973 December 6). UK-USSR relations 'freeze' ends. 4-4.
- Canberra Times*, (1974 February 5). Anniversary. 6-6.
- Canberra Times*, (1985 September 20). Britain says no more spy retaliations. 6-6.
- Christopher, A. (2010). *The defence of the realm: the authorized history of MI5*. Penguin.
- Clarke, M. (1988). The Soviet Union and Eastern Europe. Peter Byrd (Ed.). *British foreign policy under Thatcher*, P. Allan/St. Martin's Press, 54-75.
- Erkul, İ. Ç. (2021). *Birleşik Krallık dış politikası 1979 – 2020*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Farhangi, L. S. (1986). Insuring against abuse of diplomatic immunity. *Stanford Law Review*, 38(6), 1517–1547.
- Freemantle, B. (1982). *KGB*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Gaddis, J. L. (1989). Intelligence, espionage, and Cold War origins. *Diplomatic History*, 13(2), 191–212.
- Grant, R. G. (1989). *MI5, MI6: Britain's security and intelligence services*. New York: Gallery Books.
- Goldstein, J. S., Pevehouse, J. C. (2017). *Uluslararası ilişkiler*, Haluk Özdemir (çev), Ankara: BB101 Yayınları.
- Harvey, P. & Keatley, P. (1971 September 25). Britain expels 90 Russian diplomat spies. *The Guardian*. 1-1.
- Haskew, M. E. (2020, May 28). Spy no more. <https://www.keymilitary.com/article/spy-no-more>
- Heath, E. (1998). *The course of my life: my autobiography*. London: Hodder & Stoughton.
- Hughes, G. (2006). Giving the Russians a bloody nose: 1 Operation Foot and Soviet Espionage in the United Kingdom, 1964–71. *Cold War History*, 6(2), 229-249.
- Ioffe, A. (2004). Soviet Union (USSR), intelligence and security Lerner, K. L. & Lerner, B. W. (Ed.). *Encyclopedia of Espionage, Intelligence, and Security Vol 3*. Gale, 93-96.
- Jane, M. (2022). Rusya Federasyonu'nun güvenlik strateji belgeleri bağlamında Kırım ilhaki'nin tarihsel-sembolik ve askeri-jeopolitik analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 415–436.
- Kennedy, P. (2015). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri*. Birtane Karanakçı (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köken, E. & Gül, İ. (2020). Casusluk faaliyetleri ve uluslararası casusluk suçu (TCK m. 331). *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 2179-2202.
- Kuzichkin, V. (1990). *Inside the KGB: my life in Soviet espionage*. New York: Pantheon Books.
- Macintyre, B. (2016 January 22). A purge of Putin's spooks is long overdue, *The Times*, <https://www.thetimes.co.uk/article/a-purge-of-putins-spoons-is-long-overdue-nvx05mqflfk>
- MacShane, D. (2006). *Heath*. London: Haus Publishing.
- Milliyet*, (1971a Eylül 25). İngilterede 90 Sovyet casusu tesbit edildi. 1-1.

- Milliyet*, (1971b Eylül 27). Rus casusun Batıya kaçışının nedeni “Bir aşk hikayesi”. 1-1.
- Mulquenn, J. (2019). *'An alien ideology' Cold War perceptions of the Irish republican left*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Porter, B. (2021). *Britain before Brexit historical essays on Britain and Europe*. Bloomsbury Academic.
- Reçber, K. (2011). *Diplomasi ve konsolosluk hukuku*, Bursa: Dora.
- Rees, D. (1972 August 28). New assignments for KGB spies. *Canberra Times*, 2-2.
- Rendel, A. M. (1971 September 25). Britain orders out 105 Soviet officials. *The Times*, 35-35.
- Riehle, K. P. (2023). Soviet and Russian diplomatic expulsions: how many and why?, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 0(0): 1–26.
- Roskin, M. G. & Berry, N. O. (2014). *Uluslararası ilişkiler: ui'nin yeni dünyası*, Özlem Şimşek (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Sander, O. (2004). *Siyasi tarih (1918-1994)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sanders, D. (1989). *Losing an empire, finding a role an introduction to British foreign policy since 1945*. Macmillan Education.
- Sarol, D. B. (1971 Eylül 26). 105 Rus İngiltere'den çıkarılıyor. *Milliyet*, 9-9.
- Serrill, M. S., Melville, F., & Ogden, C. (1985). Britain big blow to the KGB the top Soviet spy master in London defects to the West. *TIME Magazine*, 126(12), 38-38.
- Taylor, A. (2018 March 14). *Britain's expulsion of 23 Russian diplomats marks a return to Cold War ejections*, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/03/14/britains-expulsion-of-23-russian-diplomats-marks-a-return-to-cold-war-ejections/>
- Teagarden, E. M. (1998). The Cambridge five: the end of the Cold War brings forth some views from the other side. *American Intelligence Journal*, 18(1/2), 63–68.
- The New York Times, (1971 September 26). *Soviet Union accuses Britain of stirring up hysteria in ordering expulsion of 105 Russians as spies*, 14-14.
- Thomson, G. M. (1981). *The prime ministers, from Robert Walpole to Margaret Thatcher*. New York: William Morrow.
- TIME Magazine*, (1971a). The spies who are out in the cold. 98(14), 49–50.
- TIME Magazine*, (1971b). Spies: foot soldiers in an endless war. 98(15), 41-48.
- Trahair, R. C. S. & Miller, R. L. (2009). *Encyclopedia of Cold War espionage, spies, and secret operations*. Enigma Books.
- Tuncer, H. (2005). *Eski ve yeni diplomasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tzu, S. (2014). *Savaş sanatı*. Hasan İlhan (Çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.
- UK Parliament, (1971 June 30). Soviet officials: expulsions and revisits. <https://hansard.parliament.uk/lords/1975-06-30/debates/4a2ed805-c2f1-477a-b60d-0e59bb6632d2/SovietOfficialsExpulsionsAndRevisits>
- Walton, C. (2022 March 16). Soviet espionage under the cover of diplomacy, <https://www.thecipherbrief.com/soviet-espionage-under-the-cover-of-diplomacy#:~:text=In%20September%201971%2C%20the%20British,expulsion%20during%20the%20Cold%20War>
- West, N. (1984). *The circus: MI6 operations 1945-1972*. New York: Stein and Day.
- West, N. (2005). *Historical dictionary of British intelligence*, The Scarecrow Press.
- West, N. (2006). *Historical dictionary of international intelligence*. The Scarecrow Press.
- Ziegler, P. (2010). *Edward Heath: the authorised biography*. London: HarperPress.